

SUMER KANUNLARI

Laws of Sumerian

L. Gürkan GÖKÇEK* Faruk AKYÜZ**

ÖZET

Birçok ilke imza atan Sumerliler, toplumsal düzeni sağlamada önemli bir işlevi olan kanunları kendi anlayışlarına göre düzenli bir şekilde yazıya döken ilk toplumdur. Kanun metinleri, ferman veya talimatnameler Sumer toplumunun sosyal ve ekonomik yapısı hakkında oldukça önemli bilgiler vermektedir.

Bu çalışmayla Sumer Kanunlarını toplu bir şekilde ele alarak Sumerlilerin kanun anlayışları hakkında bir değerlendirme yapmaya çalıştık.

Anahtar kelimeler; Sumer, kanun, ferman, suç, ceza

ABSTRACT

Sumerians, having taken the first step in a number of fields, are the first society to put regularly on paper the laws according to their own ways and understandings. Legal texts, decrees or instruction letters offer significant information about the social and economic structure of the Sumerian society.

This study is intended to take the Sumerian Laws collectively and to evaluate the Sumerian understanding of laws.

Key words; Sumerian, law, decree, crime, punishment

Esas itibariyle, Sinear olarak adlandırılan Basra Körfezi ile Babil arasındaki bölgede, Dicle ve Fırat nehirlerinin kenarlarına yerleşen Sumer halkı, kendilerinden önce burada yaşayan kavimlerin medeniyetlerine, bazı yeni kültür unsurlarını da katarak, mevcut eski köy kültürünü bir şehir kültürüne dönüştürmüşlerdir. Sumerliler, öncelikle bu coğrafyadaki bataklık alanları kurutmuşlar ve tarlaları sulamak için kanallar açmışlar, nehirlerin taşmalarını önlemek için setler inşa etmişler ve yerleşim alanlarının etrafına surlar çekmek suretiyle, şehir devletleri kurmuşlardır.¹ Bu şehir devletlerin

---

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, gokcek@gazi.edu.tr

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı

¹ F. Kınal, *Eski Mezopotamya Tarihi*, Ankara 1983, s. 37 vd.; S. N. Kramer, *Sümerler*, İstanbul 2002, 13 vd.; Memiş, Ekrem; *Eskiçağda Mezopotamya*, Ankara 2007, s. 21vd.

en önemlileri Eridu, Ur, Uruk, Lagaş, Umma, Şuruppak, Nippur ve Kiş idi.² Sumerliler, bu şehir devletlerinde, yerleşik hayatın gerektirdiği maddi unsurları üstün yetenekleri dahilinde önemli ölçüde geliştirerek, teknik anlamda büyük ilerlemeler kaydetmişlerdir. Fakat, Sumer toplumunda nüfusun ve gelişmenin etkisiyle gelen değişimler ve giderek karmaşık hale gelen bireylerin birbirleriyle ilişkileri, bir takım normların ifade edilmesine ve uygulanmasına sebep olmuş, bir başka deyimle, yazılı hukukun ortaya çıkması sağlanmıştır. Biz de bu çalışmada, Mezopotamya’da yaklaşık 1000 yıl kadar varlıklarını sürdüren Sumer halkının kanunları hakkında bilgi vermek istiyoruz. Sumer kanunlarını Urukagina talimatnamesi, Gudea Fermanı, Ur-Nammu Kanunu ve Ana İttişu Kanunu olmak üzere 4 başlıkta tasnif edebiliriz.

Urukagina Talimatnamesi

Sumer siyasi tarihi içerisinde M.Ö. 2750’lere tarihlenen ve Erhanedan devri olarak adlandırılan dönemde, Güney Mezopotamya’da yaşayan Sumer şehir devletleri arasında en ön plana çıkan Lagaş sitesidir. Hanedanın kralları toplam 170 kadar hüküm sürmüşlerdir. Hanedanı kurucusu Ur-Nanşe’dan sonra Akurgal, Eannatum, Enannatum, Entemena II. Enannatum, Enetarzi, Enlitarzi, Lugalanda ve Urukagina sırasıyla tahta geçen krallardır. Lagaş’ın son kralı Urukagina bu hanedana mensup değildir ve kendinden önceki Lugalanda’nın 9 yıllık hakimiyetinden sonra, ruhban sınıfına karşı bir ihtilal sonucu başa geçirilmiştir.³ Urukagina, Sumer ve Mezopotamya tarihinde ve hatta dünya tarihinde şimdiye kadarki bilgilere göre ilk reformatör vasfına layık kimsedir. Urukagina’nın eldeki metni⁴ doğrudan doğruya kanun olarak kaleme alınmış değildir. Bu reformlar esas itibarıyla bir “*reform talimatnamesi*” mahiyetinde olup, vergileri çeşitlendirmek, yükseltmek ve mabedin mallarını çoğaltmak amacı ile büyük suiistimallere girişen acımasız ve zorba bürokrasisine karşı yapılan bir hareket olarak değerlendirilmektedir.⁵ Anlaşıldığına göre Lagaşlılar, bu zorlama ve

² C. K. Maisels, *Uygarlığın Doğuşu, Yakın Doğuda Avcılık ve Toplayıcılıktan Tarıma, Kentlere ve Devlete Geçiş*, London 1993, Çev. Alâeddin Şenel, İmge Kitapevi, Ankara, 1999, s. 503 vd.

³ E. Bilgiç, *Atatürk, Fakültemiz ve Kürsümüz, Sumerlilerin Tarih, Kültür ve Medeniyetleri*, Dile ve Tarih Coğrafya Fakültesi Armağan Dergisi, Ankara, 1982, s. 97.

⁴ Metnin transkripsiyon ve çevirisi için bkz., M. Tosun – K. Yalvaç, *Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Saduka Fermanı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1975, s. 24-29.

⁵ E. Bilgiç, “Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı ve An’anesi”, *A.Ü. D.T.C.F.D.*, C. XXI, Sa. 3-4, Temmuz-Aralık, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1963, s. 107.

baskılara dayanamayarak Ur-Nanşe sülalesini bertaraf etmişler ve başka bir aileden kendilerine yeni bir kral seçmişlerdir. Adı Urukagina olan bu kral, bir reform yaparak halkının özgürlüğüne kavuşmasını sağlamıştır. Urukagina'nın tahta geçiş süreci ve yapmış olduğu icraatları hakkındaki bilgileri, yeni yapılan bir kanalın anısına yazılmış belgeden öğrenmekteyiz.⁶

Urukagina talimatnamesi, diğer Sumer kanunlarında olduğu gibi üç bölümden oluşmaktadır. Kralın Lagaş tanrısı Ningirsu ve tanrıçası Bau ile tanrıça Nanşe'ye ithafen yaptırdığı mabetlerden, kanallardan ve şehir surlarından kısaca bahseden bir önsöz ve aynı mahiyette bir son sözü ihtiva etmekte, bu iki kısım arasında asıl talimatname metni bulunmaktadır.⁷

Urukagina önsözünde, Lagaş'ta kendi idaresinden önceki durumu belirtmekte, Lagaş kralı ile din adamlarının iş birliği yaparak halkın her türlü sosyal işlerinden ağır vergiler aldıkları, vergisini vermeyenlerin mallarını tapınak görevlilerinin nasıl zorla aldıklarını şu şekilde anlatmaktadır:

“Tanrıların sığırları krala ait tarlaların sulanmasında kullanılıyordu. En iyi tarlalar kralın dostlarına veriliyordu. Semiz eşeği ve sığırı tapınak görevlileri alıyorlardı. Bu görevliler mahsulleri, kralın dostlarına taksim ediyorlardı. Herhangi bir tapınağın görevlisi, bir fakirin annesinin bahçesindeki ağaçları kendisi için kesiyor ve meyvelerini alıyordu. Mezara bir ölü gömülürse, tapınak görevlisi kendi içkisi için 7 testi bira, kendi yemesi için 420 ekmek ve 120 ölçek (sila) arpa, bir elbise, bir oğlak ve bir yatak alıyordu”.

Son kısımda ise, Lagaş kralı Urukagina kendi yaptığı reformları, şöyle tasvir etmektedir:

“Enlil'in savaşçısı Ningirsu, Urukagina'ya krallığı verdiği zaman, o eski adetleri yeniden tesis etti. Beyaz bir koyun, bir kuzu için (verilen) vergilere bakan müfettişi kaldırdı, din adamlarının saraya getirdikleri vergilere bakan müfettişi kaldırdı. Artık Ningirsu'nun toprakları içinde hiçbir müfettiş yoktur. Mezara bir ölü konulursa, tapınak görevlisi kendi içeceği olarak 3 testi bira, yiyecek olarak 80 ekmek, bir yatak ve bir oğlak

⁶ Bkz., S. N. Kramer, *Tarih Sumer'de Başlar*, Çev. M. İlmiye Çığ, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, s. 37.; Bu belge üç kil koni şekli üzerinde bir de oval plaka üzerinde yazılmış 3-4 versiyon halindedir. Bütün bu parçalar 1878 Lagaş'ta (Tel-Loh) Fransızlar tarafından yapılan kazılarda ortaya çıkarılmıştır. Bu parçaların ilk kopya ve tercümesini François Thureau-Dangin yapmıştır. Bahsi geçen metnin her tarafı kırık ve eksiktir. Bkz. M. Tosun, “Sumer, Babil ve Assur'lularda Hukuk, Kanun ve Adalet Kavramları ve Bunlarla İlgili Terimler, *Belleten*, C. XXXVII, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1973, s. 563.

⁷ E. Bilgiç, a.g.e. s. 107.

alacaktır. Hiçbir yerde din adamları, artık fakirin anasının bahçesine zorla giremez, eğer kralın tebâsının eşeği doğurursa, onun beyi ona “bunu senden alacağım” derse, eğer o, onunla satışa anlaşırsa, ona “istediğim parayı ver” der. O (Urukagina) böyle düzenledi ve Lagaşlıları hırsızlık, katil ve kuraklıktan kurtardı, hürriyeti yerleştirdi. Bundan böyle kimse dul ve yetimlere haksızlık yapamaz, Urukagina, Ningirsu ile bu antlaşmayı akdetti” denilmektedir.⁸

Urukagina talimatnamesinin asıl maddeleri ise, mülkiyet ve aile hukuku ile ilgili hükümleri ihtiva ederler. Ayrıca bu bölümde, kralın mevcut olan hüküm ve adetleri tekrar tesis ve ihya etmesi, kendisinin kralı olan Ningirsu’nun sözlerini memlekete hâkim kılması, hürriyeti tesis etmesi, öksüz ve dul kadına karşı zor kullanılmaması gibi, sosyal ve idari konuları ele alan maddeler ifade edilmiştir. Dolayısıyla, Urukagina’dan kalan bu belge, o zamanki Sumer toplumunun sosyal, idarî ve hatta iktisadî yapısı hakkında oldukça önemli bilgiler edinmemize imkân sağlamaktadır.

Gudea Fermanı

M.Ö. 2350 yılında Mezopotamya coğrafyası, dünya tarihinde ilk defa bir imparatorluk kurmuş olan Akad devletinin hakimiyetine girmişti. Sargon tarafından kurulan devlet, kendisinin 56 yıl gibi uzun bir saltanat süresinde, Mısır hariç bütün Önasya’yı kaplayan büyük bir imparatorluk haline gelmişti. Fakat bu imparatorluk, M.Ö. 2150 yıllarında, İran’ın kuzeybatısındaki dağlık bölgelerde yaşayan Gutiler tarafından yıkılmış ve Mezopotamya’nın büyük bölümü bu yeni istilacıların eline geçmişti. Gutiler’in yaklaşık bir asır kadar hakimiyetleri esnasında, yine Lagaş sitesinde kurulan yeni bir hanedanla karşılaşılıyor. Mezopotamya’nın siyasî tarihinde “Birinci Ara Devir” olarak isimlendirilen ve iki farklı temada ele alınan bu dönem, Sumerliler’in altın çağı olarak bilinmektedir. Zira, günümüze kadar ulaşan dinî ve edebî metinlerin büyük çoğunluğu bu dönemden kalmadır.⁹

Hanedan Ur-Baba tarafından kurulmuştur. Fakat, Lagaş hanedanının en ünlü kralı Ur-Baba’dan sonra tahta geçen damadı Gudea’dır. Gudea, Lagaş devletinin idarî merkezi olan Girsu’da, en önemlisi kent tanrısı Ningirsu adına olmak üzere 15 adet tapınağı yeniden inşa ettirmiştir.¹⁰ Bu tapınağın inşasını anlatan 54 sütundan ve 1400 satırdan oluşan silindir şeklinde iki

⁸ F. Kinal, a.g.e. s. 135 vd.

⁹ E. Memiş, a.g.e., s. 73 vd.

¹⁰ M. Roaf, *Mezopotamya ve Eski Yakındoğu*, Çev. Zülal Kılıç, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 99.

yazılı belge mevcuttur.¹¹ Bu belgelerden başka bazı heykel ve steller de mabedin muhtelif yerlerine yerleştirilmişti.¹² Bunlardan kendi heykeli olan ve “Statue B” olarak adlandırılan eserin üzerinde, bir takım sosyal reformlardan bahsedilmektedir. Esir kölelerin serbest bırakılması, fakirin zengine, zayıfın kuvvetliye ezdirilmemesi gibi ıslahatlarının yazılı bulunduğu bu heykel, şehrin baş tanrısı Ningirsu’nun mabedinde herkesin görebileceği bir yere diktirilmiştir.¹³ Ayrıca, Gudea’nın kitabelerinde Sumer şehirlerinde ahlakî yönden zayıf olan insanların temiz olmadıkları ve bu insanların, şehrin baş mabedinin yenilendiği veya dinî törenler yapıldığı kutsal günlerde şehirden uzaklaştırıldıkları belirtilmektedir.¹⁴

Ur-Nammu Kanunu

Yeni Sumer çağının ikinci yarısını ise, hem siyasî tarih, hem de yazılı ve arkeolojik buluntular bakımından III. Ur hanedanlığı temsil etmektedir. Takriben M.Ö 2100’de Ur-Nammu tarafından Ur şehrinde kurulan hanedanlık 110 yıl kadar egemenliğini sürdürmüştür. Ur-Nammu, şimdiki bilgilerimize göre, Lagaş kralı Urukagina’nın talimatnamesi bir tarafa bırakılırsa, Mezopotamya ve Önasya tarihinde ilk kanun koyan kraldır.¹⁵ Fakat bu kanunların Ur-Nammu tarafından yayınlanmadığı kesindir, kim tarafından yayınlandığı ise hala şüpheli olmakla birlikte bu kanunlar Ur-Nammu’nun oğlu Şulgi tarafından yayınlanmış olabilir.¹⁶ Oldukça kırık ve bu gün İstanbul Arkeoloji Müzesi’nde bulunan tabletler S.N. Kramer tarafından neşredilmiştir.¹⁷ Yeni bulunan belgeler ışığında Ur-Nammu kanunları J. J. Finkelstein tarafından yeniden ele alınmıştır.¹⁸

¹¹ Bu belgeler, Fransızlar tarafından Lagaş’ta yapılan kazılar sonucunda ortaya çıkarılmıştır. Tanrı Ningirsu adına yapılan Lagaş’taki tapınağa ithaf eden uzun ilahilerden oluşmaktadır. Bu iki belge 1900’lü yılların başında Fransız Assyriolog Thureau Dangin tarafından kopyalanmış ve çevrilmiştir. Bkz. S. N. Kramer, *Sumer Mitolojisi*, Çev. Hamide Koyukan, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 48.

¹² S. N. Kramer, *Sümerler*, s. 95

¹³ M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e. s. 11-12.; Statue B olarak adlandırılan eserin transkripsiyon ve çevirisi için bkz. M. Tosun – K. Yalvaç, *Sumer Dili ve Grameri*, 1. Cilt, T.T.K., Ankara 1981, s. 27-38.

¹⁴ S. N. Kramer, *Tarih Sümer’de Başlar*, s. 210.

¹⁵ E. Bilgiç, “Eski Mezopotamya Tarihinde Kanun Anlayışı ve An’anesi”, s. 108.

¹⁶ S. N. Kramer, “The Ur-Nammu Law Code: Who Was Its Author?”, *Orientalia*, Nova Serisi, C. LII, 1983, s. 454.

¹⁷ Kanun maddelerinin transkripsiyon ve tercümelere için bkz. M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e. s. 30-43.

¹⁸ Bkz. J. J. Finkelstein, “The Laws of Ur-Nammu” *Journal of Cuneiform Studies*, C.XXII, 1969.

Ur-Nammu kanunun ön yüzü uzun bir prologu içermektedir. Bu prolog, dinî, tarihî ve ahlakî olmak üzere üç kısma ayrılabilir. Dinî kısımda Ur şehrinin tanrılar tarafından Sumer ve Akad krallığının merkezi olarak seçilmesinden, tarihî kısımda kral Ur-Nammu'nun Sumer ve Akad memleketleri üzerinde hâkimiyetleri için giriştiği faaliyetlerinden ve daha uzun olan ahlakî kısımda ise, Sumer memleketindeki bürokratik suiistimallerden ve kralın reformları ile bunların nasıl bertaraf edildiğinden, çeşitli tartıların ve ölçülerin ıslah edildiğinden ve son olarak sakatların, yetimlerin ve fakirlerin fena muamele ve suiistimallere karşı korunduğundan bahsedilmektedir.¹⁹ Bu durum Ur-Nammu'nun kanunlarının arkasındaki prensibin zayıfların ve bireyin korunması esas olduğunu gösterir.²⁰ Az bir bölümü çözülebilen bu giriş kısmında şu ifadeler geçmektedir:

“Dünya yaratıldıktan, Sumer ülkesinin ve Ur şehrinin kaderi tayin edildikten sonra, Sumer tanrılar kurulunun baş iki tanrısı olan An ve Enlil, ay tanrısı Nanna'yı Ur'un kralı yaptılar. Bir gün bu tanrı, yeryüzünde kendisini temsilcisi olarak Sumer ve Ur'da hükümlerin diye Ur-Nammu'yu görevlendirdi. Bu yeni kral ilk olarak Sumer ve Ur'un, askerî ve politik güvenliğini sağlamayı başardı. Özellikle Ur'a doğru gelişmekte olan sınır komşusu Lagaş şehir devleti ile savaş yapmayı gerekli buldu. Savaşı kazanarak Lagaş'ın kralı Namhani'yi öldürdü ve Ur'un kralı tanrı Nanna'nın gücü ile Ur'un sınırlarını eski duruma getirdi. Bundan sonra ülkenin içinde sosyal bir reform yapmaya sıra gelmişti. O, kanunda özellikle kendilerinden söz edilen yalancıları, düzenbazları, halkın öküzüne koyununa, eşeğine el koyan yağmacıları ülkeden attı. Uzunluk ve ağırlık ölçümlerini değiştirecek şekilde tespit etti. Öksüzü zengine, bir şekel gümüşü olanı bir mana gümüşü olana²¹ kurban ettirmedi”.

Belgenin bu kısmından sonraki satırları kırık olmasına rağmen, Ur-Nammu'nun Sumer toplumunun refahını sağlamak ve ülkeye adaleti getirmek amacıyla benzer ifadeleri kullanmış olması kuvvetli ihtimaldir.

Asıl kanun maddelerinin yazılmış olduğu kısımdan ise, yalnızca 22 madde okunabilmektedir. Bu tablet üzerinde bulunan 22 paragraf, büyücülüğe, kaçak kölelere ve yaralanmaya ait hükümleri ihtiva etmektedir. Daha bozuk olan arka yüzde ise, ancak 5 madde okunabilmektedir.

¹⁹ T. R. Marta, *Law Collection from Mesopotamia and Asia Minor*, Atlanta, 1997, s. 13.; E. Bilgiç, a.g.e. s. 108.

²⁰ J. Sassoon, *Ancient Laws and Modern Problems*, Third Millennium Publishing, London, 2001, s. 177.

²¹ Çivi yazılı kaynaklarda şeqel olarak ifade edilen ağırlık, yaklaşık 8 gr'a., mana ise 0.5 kg.'a denk gelmektedir.

Bunlardan ilki, tarla sulama konusunda çıkan bir anlaşmazlıkla ilgilidir. İkincisi, bir kölenin efendisine dönüşüne aittir. Çok bozuk ve okunması güç olan diğer üçü ise, günümüzde sulh-hukuk davaları olarak adlandırılan yaralama vakalarına verilen para cezalarını kapsamaktadır. Ayrıca Nippur şehrinde yapılan son kazılarda da, Ur-Nammu kanunlarına ait üç sütunlu bir kanun tableti daha bulunmuştur. Yine hayli kırık olarak ele geçen tabletteki 43 madde, muhtemelen vatandaşlar arasında tarla yüzünden çıkan anlaşmazlıklarla ilgilidir.²²

Netice itibariyle hukukî belgeler olarak değerlendirdiğimiz Urukagina talimatnamesi, Gudea fermanı ile Ur-Nammu kanunu ve bunların muhtevası, bir kanun temayülünün Sumer memleketinde ve Sumerliler arasında kurulmuş olduğunu açıklıkla ortaya koymaktadır. Zira, daha sonra Akadca olarak yazılmış ve temelini bu hukuk anlayışından alan kanunlar, bu görüşümüzü destekler niteliktedir.

Ana İttişu Kanunu

Ninive’de bulunan Asurbanipal kitablığında, 11 tablet halinde Sumerce - Akadca yazılmış iki dilli bir seri tablet bulunmuştur. Bu seriye, tabletin ilk kelimesine istinaden “*Ana İttişu*” (vadesi gelene kadar) adı verilmiştir.²³ Bêlşunu isimli bir öğrenci tarafından kopya edildiği tahmin edilen ve hukukî belgelerin tanziminde kullanılacak ifadeleri öğretmek amacıyla hazırlanan bu serinin, hangi şehirde ve ne zaman yazıldığı bilinmemektedir. Fakat, bu maddelerin Ur-Nammu kanunları ile mukayesesi sonucu Ana-İttişu serisinin III. Ur sülalesi zamanında yazıldığı kanısına varılmıştır.²⁴ Ancak, bu metinde dikkati çeken husus, aile hukukuna ait maddeler olmasıdır.²⁵ Serinin 7. tabletinde III. ve IV. sütunlarında kanuna dökülen 6 maddenin ilk dördü, bir evladın babasını reddetmesi ile ilgilidir. Böyle bir durumda, baba oğlunu evlatlıktan reddeder ve saçları köle gibi tıraş edilerek satılırdı. Fakat aynı suçu asi evlat anasına karşı işlerse, o damgalanır ve şehirde dolaştırılarak teşhir edilirdi. Diğer taraftan, eğer bir baba oğlunu evlatlıktan men ederse, oğul evin ve şehir duvarlarının dışına çıkarılırdı. Bu kanunun V-VI. Paragraflarında ise, karı ile kocanın tartışmasıyla ilgili hükümler vardır: Eğer kadın kocasına, “*sen kocam değilsin derse*” kadın suya atılma cezasına

²² S. N. Kramer, *Tarih Sumer’de Başlar*, s. 45.; F. Kınal, a.g.e. s. 137.

²³ F. Kınal, a.g.e. s. 137.

²⁴ T. R. Marta, a.g.e. s. 42.; Kınal Füzuran; a.g.e., s. 137 vd.

²⁵ Bkz. M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e. s. 46-48

çarpılmaktadır.²⁶ Aynı hareketi karısına yapan koca ise, sadece yarım mana gümüş ödemeye mahkûm edilirdi.

Sonuç

Görüldüğü üzere Sumer sosyal yaşamındaki kuralların büyük bir kısmı zamanımıza kadar ulaşmıştır. Sumer yasalarında gördüğümüz zenginlik, yoksulluk, güçlünün güçsüzü ezmemesi, yaşlıların saygı görmesi ve onların önerilerinin alınması, hırsızlık, hile, başkalarına zarar verme, yalancılık, dolandırıcılık ve ahlaksızlık gibi toplum huzurunu bozan faaliyetlerin suç sayılması gibi konular, medeni bir toplumda olması gereken hukuk anlayışının ilk izlerini işaret etmektedir. Ayrıca, aile hukukuna dair kaleme alınan radikal yasalar, bu halkın, bir toplumun gelişmesinde en önemli faktör olan aile mefhumunu çok iyi kavradığını ortaya koymaktadır.

Fakat, Sumerlilerin bu kadar gelişmiş bir medeniyet kurmalarına rağmen, büyük bir merkezî devlet olma başarısını gösterememişlerdir. Bu durumun ise, kurmuş oldukları şehir devletlerinin aralarındaki mücadeleden kaynaklandığı açıktır. Zira, Ur-Nammu'nun dile getirdiği hukukî metinde gerekçesi tam olarak açıklanmasa da, bu mücadelelerin bir örneğini açıkça görmekteyiz. Netice itibarıyla, Sumer kralları tarafından dile getirilen hukukî metinler, tarihte birçok ilke imza atmış Sumer toplumunun sosyal ve idarî yapılanması yanında, siyasî hayatı hakkında da önemli bilgiler vermektedir.

KAYNAKLAR

BİLGİÇ, Emin, "Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı An'anesi" *A.Ü.D.T.C.F.D.*, Cilt:21, Sayı:3-4, Temmuz-Aralık Ankara 1963, s.103-119.

BİLGİÇ, Emin, "Atatürk, Fakültemiz ve Kürsümüz, Sumerlilerin Tarih, Kültür ve Medeniyetleri", *Dile ve Tarih Coğrafya Fakültesi Armağan Dergisi*, Ankara, 1982.

FINKELSTEIN, J. J., "The Laws of Ur-Nammu" *Journal of Cuneiform Studies*, Cilt: 22, 1969, s. 66-82.

---

²⁶ Babil kralı Hammurabi'nin kanun maddelerinde ve Eski Anadolu kültüründe de görülen bu uygulamaya "Su Ordali" adı verilmektedir. İlk defa Ur-Nammu kanununun 10. ve 11. paragraflarında geçen Su Ordali hükmü; suç işlemekle itham edilen bir kimsenin nehre atılması, yani suçlu olup olmadığı belirlenmesi için Nehir tanrısının hakemliğine başvurulması anlamındadır. Zanlının nehirden kurtulması mâsum olduğunun kanıtı idi. Bkz. C. Günbattı, "Eski Anadolu'da Su Ordali", *Archium Anatolicum*, Sa. 4, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri, Ankara, 2000, s. 86.

GÜNBATTI, Cahit, “Eski Anadolu’da Su Ordali” *Archium Anaticum*, Sayı:4 Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri, Ankara, 2000, s.73-89.

KRAMER, S. Noah, “The Ur-Nammu Law Code; Who Was Its Author?” *Orientalia*, Cilt: 52, 1983, s. 453-456.

KRAMER, S. Noah, *Tarih Sumer’de Başlar*, (Çev. M. İlmiye Çığ), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.

KRAMER, S. Noah, *Sumer Mitolojisi*, (Çev. Hamide Koyukan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.

KRAMER, S. Noah, *Sumerler*, (Çev. Özcan Buza), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2002.

KINAL, Füzuran, *Eski Mezopotamya Tarihi*, Ankara, 1983.

MAİSELS, C. Keith, *Uygarlığın Doğuşu, Yakın Doğuda Avcılık ve Toplayıcılıktan Tarıma, Kentlere ve Devlete Geçiş*, (Çev. Alâeddin Şenel), İmge Kitabevi, Ankara 1999.

MARTA, T. Roath, *Law Collection From Mezopotamia and Asia Minor*, Atlanta 1997.

MEMİŞ, Ekrem, *Eskiçağ’da Mezopotamya*, Ankara 2007.

ROAF, Michael, *Mezopotamya ve Eski Yakındoğu*, (Çev. Zülal Kılıç), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

SASSOON, John, *Ancient Laws and Modern Problems*, Third Millennium Publishing, London 2001.

TOSUN, Mebrure – Kadriye Yalvaç, *Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Saduka Fermanı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1975.

TOSUN, Mebrure, “Sumer, Babil ve Assur’lularda Hukuk, Kanun ve Adalet Kavramları ve Bunlarla İlgili Terimler”, *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Cilt: 37, Ankara 1973, s. 557-581.

TOSUN, Mebrure – Kadriye Yalvaç, *Sumer Dili ve Grameri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1981.